

УДК 631.115.8

СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

О. В. Ковальова

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, буд. 10, м. Київ, 03680, Україна

Досліджено вплив структурно-організаційних чинників на розвиток сільськогосподарської кооперації та висвітлено особливості тенденцій кооперування в Україні. Встановлено, що кооперативом вважається структура, яка відповідає семи кооперативним принципам: добровільність і відкритість членства; демократичність контролю з боку членів; участь членів в економічній діяльності; автономія і незалежність; освіта; професійна підготовка та інформація; співпраці кооперативів та турбота про суспільство.

Проведено порівняльну оцінку вітчизняного і зарубіжного досвіду кооперації в агропродовольчій системі зарубіжних країн та в нашій державі на основі аналізу структурної політики, а також динаміки структурних змін в механізмі трансформації обслуговуючих кооперативів у вітчизняній економіці. Обґрунтовано, що кооперація як модель організації соціально-економічного процесу визнана на світовому рівні, проте в нашій державі процес її імплементації стримується низкою структурно-організаційних чинників, а також наявністю негативної суспільної пам'яті про колективні форми організації господарювання. Зокрема, акцентовано увагу на відсутності довіри у селян до кооперативів як структур взаємодопомоги малим формам підприємництва, сімейним фермерським та особистим селянським господарствам.

Охарактеризовано тенденції державної підтримки сільськогосподарської кооперації в Україні та вплив її наявності на динаміку кооперативних структур. Зроблено висновки і концептуально-оціночні пропозиції щодо вдосконалення окремих елементів структурної політики стимулювання коопераційних процесів як пріоритету у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, сільське господарство, структурно-організаційні чинники, стимулювання, політика, державна підтримка.

Постановка проблеми

Сільське господарство України в сучасну епоху організаційно-економічних змін проходить динамічний шлях трансформацій. Ринкові перетворення відбуваються в усій соціально-економічній системі, включаючи розбудову сільськогосподарської кооперації. Проблема не нова, в умовах нашої держави вона має особливий контекст. Суспільна ж пам'ять українських селян про недалеке колгоспне минуле є одним з непереборних структурно-організаційних чинників у розвитку кооперації. Зазначене питання є актуальним до наукового вирішення, в плані методичних та аналітичних оцінок процесів, які відбуваються нині в сільськогосподарській галузі і на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Агроекономічна наука приділяє надзвичайно багато уваги проблемі розвитку сільськогосподарської кооперації, зокрема дослідженням структурно-організаційних чинників її розвитку. Різні чинники кооперації системно досліджуються завдяки працям О. Клокар [3], В. Зіновчука [4], А. Пантелеймоненка [5], М. Маліка [6], І. Свиноуса [9], Л. Молдаван

[10], І. Паски [11], Ю. Лупенка [12], Г. Черевка [13] та інших. Проте поле для дискусії і розроблення проблематики для аналізу надзвичайно широке. У вирішенні того широкого кола теоретико-методичних і практичних проблем, які нині існують у сільськогосподарській кооперації, недостатня увага приділена аналізу структурно-організаційних чинників її розвитку, зокрема в рамках висвітлення результативності структурної політики.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою даного дослідження є визначення структурно-організаційних чинників та оцінка тенденцій сучасного розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Об'єктом є сільськогосподарська кооперація в Україні. Методичною основою проведення дослідження є методи економічного й інституціонального аналізу, які у поєднанні забезпечують актуальне застосування методології міждисциплінарного синтезу для виявлення не тільки економічних, а й соціальних, політичних, філософських проблем розвитку кооперації. Тим самим здійснено

загальноекономічний аналіз стану й визначення проблемних напрямів державної політики стимулювання коопераційних процесів в аграрній сфері, які відбуваються в сучасну епоху трансформаційних перетворень в Україні.

Результати досліджень

Кооперація як спосіб економічної і соціальної взаємодопомоги, механізм колективної підтримки в сільському господарстві існує досить давно. Ця модель організації соціально-економічного процесу визнана на світовому рівні, проте в нашій державі процес її імплементації стримується низкою структурно-організаційних чинників, а також наявністю негативної суспільної пам'яті про колективні форми організації господарювання.

Наука і практика реалізації кооперативної ідеї значною мірою покладаються на передовий досвід, у тому числі у питанні державної політики. Світова економічна спільнота закріпила виключну роль кооперації у Декларації про кооперативну ідентичність, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю Міжнародного кооперативного альянсу в 1995 р. Міжнародний кооперативний альянс – це міжнародна неурядова організаційна структура, яка заснована у 1895 році у Лондоні, головним її завданням є сприяння кооперативному співробітництву і розвитку кооперації у світі. Відповідно до Декларації [1], кооператив за суттю, призначенням і характеристиками визнано асоціацією осіб, яка є автономною, самостійною у прийнятті рішень, основним принципом створення якої є добровільність, а мета – задоволення економічних, соціальних і культурних потреб членів, реалізація їхніх устремлінь, за рахунок та за допомогою створення підприємства (організації). Засади функціонування кооперативу базуються на цінностях самодопомоги, особистої відповідальності, демократії, рівноправ'я, рівності і солідарності. Члени кооперативів обстоюють такі цінності як чесність, відкритість перед суспільством і турбота про інших людей. Кооперативом вважається структура, яка відповідає семи кооперативним принципам: добровільність і відкритість членства; демократичність контролю з боку членів; участь членів в економічній діяльності; автономія і незалежність; освіта; професійна підготовка та

інформації; співпраця кооперативів та турбота про суспільство [1]. Це основні принципи, які визначені як базисні, проте на практиці відслідковуються й похідні.

Теоретичні концепції кооперації і практичні втілення їх у створення конкретного кооперативу, в тому числі сільськогосподарського, є багатоплановими. На думку більшості науковців, кооператив – це добровільне об'єднання, з метою забезпечення спільного досягнення, знову ж таки, спільної мети у будь-якій сфері. Ця загальна риса щодо суті кооперації як процесу і кооперативу як організації, тою чи іншою мірою підтримується наукою про кооперацію, адже ця ідея прослідковується у визначеннях, запропонованих такими науковцями: О. Клокар [3], В. Зіновчук [4], А. Пантелеймоненко [5], М. Малік [6], І. Свиноус [9], Л. Молдаван [10], І. Паска [11], Ю. Лупенко [12], Г. Черевко [13]. Ми також підтримуємо таку позицію, вкладаючи її в основу аналізу структурно-організаційних чинників кооперації.

Представляючи проблему кооперування а нашій державі, спершу звернемося до досвіду США, Канади, країн Європейського союзу. Наприклад, в країнах Європи кооперація є надзвичайно поширеною у механізмі взаємодії усіх учасників агропродовольчого ланцюга – від виробництва сільськогосподарської продукції – сировини й продовольства, до їх реалізації кінцевим споживачам. За різними оцінками, вклад кооперативів у систему обігу агропродовольчої продукції – в середньому близько 50%. Кооперація всіяко підтримується урядами країн через систему непрямої державної допомоги, а саме – формуванням сприятливого організаційно-економічного середовища і програми стимулювання. Це робиться для захисту дрібних виробників, підвищення їх інноваційності та конкурентоспроможності. Наприклад, в Німеччині і Франції кооперативи об'єднують малих фермерів, надаючи їм можливість забезпечувати конкурентоспроможність, а головне – здатність до втілення новинок науково-технічного прогресу. Через кооперативи реалізується продукція на глобальному ринку, впроваджуються принципи сталого розвитку сільських територій.

У США успішно функціонують зернові кооперативи, постачальницькі, поширюється

кооперація серед кооперативів. На відміну від України структурно-організаційні чинники аграрної політики держави тут забезпечили для кооперативів виключну роль у гарантуванні національної продовольчої безпеки і в цьому, безперечно, є сенс. Завдяки кооперативам здійснюється справедливий розподіл доданої вартості, а дрібні фермери мають вільний доступ до організованих каналів збуту виробленої продукції.

В Канаді кооперація також успішно поширила свій вплив на розвиток сільського господарства, особливо в частині формування кооперативних каналів збуту продукції фермерами, зокрема для цього вони об'єднуються в кооперативи для якісного просування вироблених товарів на зовнішній ринок. В плані саморегулювання активно розвиваються асоціації кооперативів, які виступають у статусі організацій, що координують діяльність кооперативів, представляючи їх інтереси на державному рівні.

Аналогічно ефективним вважаємо розвиток кооперації у Китаї, Польщі, Японії, Чилі, Швеції, Данії, Бельгії, Нідерландах, Великій Британії, таким він був на початку ХХ століття і в Україні.

Сучасні тенденції кооперування в сільському господарстві нашої держави важко назвати позитивними, на що впливають відповідні економічні фактори та структурно-організаційні чинники. Разом з цим, є певні зрушення, намітилися позитивні зміни в механізмі державної підтримки. Проте, це лише початок – цільовий орієнтир, на практиці ж все складається не дуже добре – у селян відсутня довіра до колективних форм організації економічної діяльності. Якщо більш конкретно, то на місцях немає довіри до кооперативів як структур взаємодопомоги малим формам підприємництва, сімейним фермерським та особистим селянським господарствам. Багато хто з селян асоціює кооператив із колективною формою ведення сільськогосподарської діяльності, яка донедавна панувала на селі.

Юридичну основу реалізації структурно-організаційних чинників складають нормативні акти і програмні документи, зокрема: Конституція України; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України; Податковий кодекс України; Земельний кодекс України; Бюджетний кодекс України; Закони України: «Про кооперацію», «Про

сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про споживчу кооперацію», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про особисте селянське господарство», «Про об'єднання громадян», «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»; Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр. та інші. На основі норм, визначених цими актами, здійснюються необхідні структурно-організаційні заходи із розвитку сільськогосподарської кооперації, які в результаті зумовлюють структурні перетворення у секторі виробництва і обслуговування, а також в соціально-економічній системі сільських територій.

Нормативних актів і інших стимулюючих документів чимало, але їх ефективність, дієвість та спроможність активізувати розвиток кооперації поки що не є значимою для кардинальної зміни ситуації в кооперативному секторі, забезпечення позитивної динаміки.

Відомо, що в Україні законодавчо визнаними є обслуговуючі та виробничі кооперативи. Це національна особливість, бо у світовій практиці кооператив – це організаційна структура, яка об'єднує учасників для їхнього обслуговування. Можливо через цю двохвимірність правового статусу, багатоплановість норм, які регулюють кооперативну сферу, кооперація в сільському господарстві погано розвивається. Необхідний імпульс для цього відсутній також з боку потенційних учасників, зокрема фермерів та інших суб'єктів агропродовольчого ринку, адже вони не довіряють колективній формі організації економічних відносин. Ще одна причина – агропродовольчий сектор України перебуває у стані перманентної соціально-економічної кризи, ринок неструктурований та неорганізований, тому для підприємця головна мета полягає у максимізації прибутку, а кооператив за принципами є соціально-спрямованою організацією взаємопідтримки і взаємодопомоги. Для зміни ситуації потрібна активізація запровадження дієвих структурно-організаційних чинників стимулювання. Відповідні кроки з цього приводу запропоновані урядом у Концепції розвитку фермерських

господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр.

Вдаючись до аналізу економічної ситуації у розвитку сільськогосподарського кооперативного сектору, зазначимо, що за останні кілька років (починаючи з 2013 р.) держава практично не виділяла коштів на підтримку розвитку кооперації в сільському господарстві (табл. 1) зменшилась частка реально діючих кооперативів з переліку вже створених (табл. 2).

Мотивація селян до кооперування перебуває практично на нульовому рівні, бо відсутні реальні дієві фінансові передумови для їх заохочення, а також преференції держави й дисципліна з реалізації заходів підтримки.

Державна підтримка СОК з 2012 р. надається за бюджетною програмою КПКВК 2801180 «Фінансова підтримка заходів у агропромисловому комплексі» на конкурсній основі відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки СОК, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09 березня 2011 року № 272, шляхом оплати 90 відсотків вартості придбаної СОК сільськогосподарської техніки та обладнання без урахування суми ПДВ. У 2014–2016 рр. 14 СВК та 6 СОК змогли скористатися державною підтримкою за іншими бюджетними програмами, передбаченими для суб'єктів господарювання, які діють в агропромисловому комплексі, на суму 2,2 млн грн.

Таблиця 1. Державна бюджетна підтримка розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні за період 2009–2017 рр.

Показники	Роки									Всього
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Виділено коштів державного бюджету, млн грн	35,0	12,1	5,0	5,0	-	-	-	-	-	57,1
Вакористано коштів державного бюджету, млн грн	14,4	9,3	Рішенням Уряду перерозподілені на іншу бюджетну програму	0,35	-	-	-	-	-	24,05
Надано допомогу сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, од.	47	24	-	4	-	-	-	-	-	75
Придбано сільськогосп. техніки, од.	162	116	-	29	-	-	-	-	-	307

Джерело: сформовано й розраховано за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Структурно-організаційні чинники забезпечення розвитку кооперації діють на макро- (державна політика підтримки), а також на мікрорівні (система відносин зі створення і забезпечення функціонування кооперативів). У першому випадку, як вже зазначалося вище, тенденцію розвитку цього явища визначають законодавчі акти та програмні урядові документи; у другому – чинники мотивації,

ставлення селян до кооперації, неформальні норми. Макроструктурні чинники сприяння кооперації доволі великі за охопленням і тут значно менше організаційних, ментальних проблем, ніж на мікрорівні. Структурна динаміка розвитку сільськогосподарської кооперації у період з 2013 р. до 2017 р. є різнотенденційною, а причина цього – відсутність державної підтримки (див. табл. 1).

Таблиця 2. Тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні

<i>Динаміка розвитку обслуговуючих кооперативів – за роками (на 1 січня)</i>									
Зареєстровані, од					Діючі, од				
Рік					Рік				
2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Загальна кількість</i>									
885	1017	1022	1026	1097	626	668	613	564	589
<i>Кількість кооперативів за видами діяльності</i>									
<i>Переробні</i>									
д.в.	46	41	45	47	д.в.	28	22	22	25
<i>Заготівельно- збутові</i>									
д.в.	293	264	259	262	д.в.	208	155	150	149
<i>Постачальницькі</i>									
д.в.	24	23	23	26	д.в.	16	14	13	16
<i>Інші</i>									
д.в.	174	180	185	187	д.в.	110	114	101	101
<i>Багатофункціональні</i>									
д.в.	480	514	514	575	д.в.	306	308	278	298
<i>Кількість кооперативів за напрямками діяльності</i>									
<i>З обробітку землі та збирання врожаю</i>									
д.в.	д.в.	246	256	263	118	д.в.	147	153	152
<i>Молочарські</i>									
д.в.	д.в.	288	281	286	200	д.в.	179	156	151
<i>М'ясні</i>									
д.в.	д.в.	30	30	67	20	д.в.	16	17	34
<i>Флодоовочеві</i>									
д.в.	д.в.	102	107	117	56	д.в.	66	67	76
<i>Зернові</i>									
д.в.	д.в.	47	49	49	31		34	36	35
<i>Інші</i>									
д.в.	д.в.	309	303	315	201		171	135	141

Джерело: сформовано й розраховано за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні наразі відсутні фінансові передумови для заохочення селян, фермерів, брати участь у створенні і організації діяльності кооперативів. Значимою проблемою є мінімум або ж відсутність преференцій з боку держави. Тому неефективність структурно-організаційних чинників зі сприяння розвитку кооперації – це не сутнісна невідповідність заходів, значною мірою проблема полягає у несвоєчасному виділенні визначених фінансових ресурсів.

В цілому, аналізуючи структурно-організаційні чинники та проблеми сучасного розвитку сільськогосподарської кооперації, вважаємо, що на макрорівні утвердилася тенденція дезорганізації кооперативних структур

(див. табл. 2). За даними аналітичних матеріалів Міністерства аграрної політики та продовольства України, найбільш поширеними є багатофункціональні кооперативи, а за напрямками діяльності – з обробітку землі та молочарські; зменшується чисельність членів кооперативів, розмір пайового фонду, при збільшенні вартості активів та обсягу коштів отриманих від реалізації продукції.

Оперативна інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, вибрана для аналізу, досить загальна, але дає певне уявлення про організаційно-економічну структуру системи кооперування в сільському господарстві. Станом на 01.07.2017 р. в усіх регіонах було зареєстровано близько 1107

сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК), з яких менше 55% здійснювали діяльність за призначенням у виконанні заявлених статутними документами функцій – це 618 одиниць. Ці 618 реально функціонуючі кооперативи, структурно розподілені за спеціалізацією на: 150 молочарських; 154 з обробітку землі та збирання врожаю; 53 – м'ясні; 79 – плодоовочеві; 38 – зернові; 144 – з надання інших послуг. Така структура кооперативів за спеціалізацією відповідає пріоритетам сьогодення, які характерні для селян у веденні особистого господарства. Адже, за статистикою, першість в цьому плані належить виробництву молока, для чого потрібні забезпечуючі фактори, тобто кормова база – звідси і структуризація СОК за переважанням цих двох функцій. Відносно стабільну кількість становлять м'ясні, плодоовочеві та зернові кооперативи, проте, виходячи з практики сьогодення, пріоритетом для селян стало виробництво молока, тому всі інші кооперативи створюються і функціонують для забезпечення його ефективності. Цей ряд кооперативів є обслуговуючими щодо виробництва сільськогосподарської продукції з метою здешевлення господарських послуг та полегшення доступу виробників до інноваційних технологій.

Для поліпшення інфраструктурного забезпечення традиційно призначені переробні – 30, заготівельно-збутові – 144, постачальницькі – 15, з надання інших послуг – 101 та багатофункціональні – 328 обслуговуючі кооперативи. Їх основна функція полягає в обслуговуванні членів кооперативу, надаючи послуги зі збереження, переробки, збуту продукції та надання інших послуг.

В середньому економічно активний кооператив складають 38 членів, його основний фонд – 83 тис. грн, а вартість наданих послуг – 155 тис. грн; членами СОК станом на 1 липня 2017 р. були 24 тис. осіб, які утримували 19178 голів ВРХ, у т.ч. 14167 корів; у власності СОК знаходилося основних засобів на суму 95389,0 тис. грн. Стан матеріально-технічної бази СОК з 2013 по 2016 рік (включно) погіршився. Зокрема, у порівнянні з 2013 роком, у 2016 році у СОК зменшилися на 52 відсотка кількість землі та пасовищ 38 відсотків – кількість будівель і споруд 19 відсотків – кількість сільгосптехніки

техніки 11 відсотків – обладнання та устаткування. На 21 відсоток зросла кількість придбаного обладнання, устаткування. Станом на 1 січня 2017 року СОК України мають у власності або оренді 2153 одиниці сільськогосподарської техніки, устаткування та обладнання (далі – с/г техніка) та потребують 742 одиниці або 34,5 відсотка від наявної сільськогосподарської техніки. Проте частка дрібних виробників, які входять до того чи іншого кооперативу, досить мізерна – близько 1% в загальній їх структурі. За структурою використання виробленої СОК продукції ситуація наступна: 81,3% – реалізація переробним підприємствам; 12,4 – на ринку; 1,4 – у соціальну сферу; 4,8% – посередникам. Також, за розрахунками міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2016 р. частка СОК у виробництві сільськогосподарської продукції становила менше 1%, що не відіграє значущої ролі у розвитку сільського господарства. Малопоширеність кооперативів є проблемою, яка, у тому числі, негативно позначається на соціальному розвитку сільських територій. З 2012 по 2016 рік (включно) погіршилися щорічні показники економічної активності СОК. Так, щороку економічно активними були близько 50 відсотків від зареєстрованих СОК. У цих СОК з 2012 по 2016 рік (включно) зменшилося на 4 відсотки кількість членів, на 20 відсотків – кількість працюючих в СОК, на 40,9 відсотка – наявність основних засобів. Разом з тим, збільшилося на 21,5 відсотка та 37,4 відсотка, відповідно, поголів'я ВРХ та корів у їх членів. Економічно активними СОК сплачено 65,1 млн грн податків та зборів., отримано 552,44 млн грн від реалізації продукції, реалізовано 298 тис тонн молока, 1,7 тис. тонн м'яса ВРХ, 27,5 тис тонн плодоовочевої продукції, 40,4 тис тонн зерна¹.

Особливу складову становлять сільськогосподарські виробничі кооперативи, які, свого часу, утворилися на базі колективних сільськогосподарських підприємств у процесі їх реструктуризації у ході реформування за результатами заходів державної політики трансформації у ринкові структури – у період починаючи з 1999 р. Кількість

¹ Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України.

сільськогосподарських виробничих кооперативів також зменшується, вони є економічно найбільш слабкими і найменш конкурентоспроможними, бо бізнес скорочує соціальну складову свого розвитку, а кооператив природно спрямований на вирішення соціальних проблем, але на це не вистачає грошей і немає бажання.

У практику сільського розвитку через підтримку кооперації впроваджуються неурядові програмні ініціативи. Для підтримки мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за координації Міністерства аграрної політики та продовольства України, залучаються фінансові ресурси міжнародної технічної допомоги. Мінагрополітики здійснюється співпраця з проектами МТД: «Канадський кооперативний зерновий проект», «Розвиток молочного бізнесу в Україні», Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва, «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», Німецько-український агрополітичний діалог (APD), проект USAID «Агросільрозвиток», «Розвиток сімейних ферм, об'єднаних в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи». Зокрема, у липні 2015 р. стартував проект «Розвиток сімейних ферм, об'єднаних в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи», який реалізує Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад». В рамках його реалізації у 9-и областях передбачалося створення 170 сімейних молочних ферм та об'єднання навколо них 1000 особистих селянських господарств.

У Вінницькій, Львівській, Херсонській та Черкаській областях за підтримки міжнародних донорських організацій впроваджуються 6 проектів з підтримки розвитку малого підприємництва, сімейних фермерських господарств та кооперації на селі. Зокрема, у Черкаській області за підтримки Європейського Союзу з 2015 року діє проект «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатofункціональних кооперативів», в рамках якого створено 40 нових СОК².

Актуалізуючи результати проведеного аналізу структурної політики з розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, за

нашою участю й на базі інформації Міністерства аграрної політики та продовольства України, сформовано певне бачення й оцінки проблеми. Вони полягають у тому, що в Україні створено передумови для розвитку СОК. Насамперед, велика кількість дрібних господарств – 4,1 млн особистих селянських господарств (далі – ОСГ) та майже 39 тис. фермерських господарств (далі – ФГ), що складає 73 відсотки від усіх діючих сільськогосподарських підприємств, займаються виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясомолочної сільськогосподарської продукції.

Проте в дії структурно-організаційних чинників є проблеми, які загалом стримують реалізацію кооперативної ідеї як способу формування збалансованої структури аграрного виробництва: надмірне податкове навантаження на господарську діяльність СОК. Зокрема, Законом України від 17.07.2015 № 652-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій»; недосконале правове забезпечення та відсутність достовірної інформації щодо діяльності кооперативів; неефективність, непрозорість механізмів державної підтримки; соціальна незахищеність фізичних осіб – членів кооперативу; недостатня консультативна підтримка кооперативного руху на селі, відсутність державної підтримки у навчанні та підготовці кадрів для сільськогосподарських кооперативів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дія структурно-організаційних чинників державної політики всеохоплююче впливає на розвиток сільськогосподарських кооперативів, зокрема з оцінки обслуговуючих впливає, що система кооперативного руху розвивається більше з ініціативи держави, недержавних структур, тому її важко підтримувати без управлінської координації. Це одна з причин деструктивних результатів у кількості, економічній активності та загальній ефективності кооперативів. Наявна модель кооперації в аграрному секторі економіки України повністю відповідає реаліям ведення державної політики і головне – розвивається відповідно до того комплексу передумов, які сформовані. Проблем багато, а їх вирішення в плані активізації кооперативного руху можливе при комплексній взаємодії держави як

² Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України.

регулятора процесу, саморегульованих структур і головне – за наявності у селян бажання кооперуватися – вони і є перспективною подальших наших досліджень.

References

1. Vyderzhki iz Deklaratsii o kooperativnoy identichnosti, prinyatoy na Generalnoy Assamblee Mezhdunarodnogo kooperativnogo alyansa v 1995 r Retrieved from <http://www.infopravo.by.ru/fed2002/ch05/akt19565.shtm> [in Russian].

2. Bondarchuk, V., Alkolei, Dzh. R., Moldovan, L., Lutsenko, Ye. & Zuiev, V. (2011). Dosvid Kanady ta krain YeS u sferi polityky z pidtrymky rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv. Analychne doslidzhennia [Experience in Canada and the EU in the field to support the development of agricultural service cooperatives policy]. Kyiv. Retrieved from http://agroconf.org/sites/default/files/dosvid-kanady-es-polityky-pidtrymky-sh-obslugovujuchy-kooperatyviv1_0.pdf [in Ukrainian].

3. Klokar, A. A. (2014). Silskohospodarska kooperatsiia v Ukraini: retrospektyvnyi ta perspektyvnyi analiz efektyvnoho rozvytku [Agricultural cooperatives in Ukraine: a retrospective and prospective analysis of effective development]. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf> [in Ukrainian].

4. Zinovchuk, V. V. (2001). Orhanizatsiyni osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu [Organizational fundamentals of agricultural cooperative]. Kiev: Logos [in Ukrainian].

5. Panteleymonenko, A. O. (2008). Ahrarna kooperatsiya v Ukrayini: teoriya i praktyka [Agrarian Cooperation in Ukraine: Theory and Practice]. Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].

6. Malik, M. Yo. (2010). Naukovometodychne zabezpechennya rozvytku kooperatsii v ahrarniy sferi ekonomiky [Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector of economics]. *Ekonomika APK*, 12, 104–111 [in Ukrainian].

7. Pro kooperatsiiu [About cooperation]. № 1087 (2003). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> [in Ukrainian].

8. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu [About agricultural cooperation]. № 469 (1997). Retrieved

from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

9. Svyynous, I. V. (2007). Kooperuvannia osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh perekhidnoi ekonomiky [Cooperation of private peasant farms in a transition economy]. *Innovatsiina ekonomika*, 1, 34-37 [in Ukrainian].

10. Moldavan, L. V., Krysanov, D. F. & Udova, L. O. (2010). Rol kooperatyviv u podolanni silskoi bidnosti [The role of cooperatives in addressing rural poverty]. *Ekonomika APK*, 11, 121-129 [in Ukrainian].

11. Paska, I. M. (2015). Efektyvnist modelei kooperatsii silskohospodarskykh pidpriemstv [Efficiency of agricultural enterprises cooperation models]. *Ekonomika ta derzhava*, 9, 33-36 [in Ukrainian].

12. Malik, M. Y. (Ed.). (2016). Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii [Development of entrepreneurship and cooperation]. Kyiv: IAE [in Ukrainian].

13. Cherevko, V. H. (2013). Yavyshe kooperatsiyyi v ahrarniy ekonomitsi: problemy rozvytku [Phenomenon cooperation in agricultural economics: development problems]. *Naukovi ta praktychni aspekty silskoi kooperatsii* (pp. 200-205). Lviv: Lviv th. Agrar. University Press [in Ukrainian].

STRUCTURAL AND ORGANIZATIONAL FACTORS AND MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL COOPERATION

O. Kovalova

National Scientific Centre

“Institute of Agrarian Economy”

Heroes of Defense Str., 10, Kyiv, 03680, Ukraine

The influence of structural and organizational factors on the development of agricultural cooperation and the peculiarities of co-operation tendencies in Ukraine are highlighted. It is established that a structure that corresponds to seven cooperative principles, namely, voluntary and open membership, democratic control of members, participation of members in economic activity, autonomy and independence, education, professional training and information, partnership of cooperatives and community care, is considered to be a cooperative.

The paper presents a comparative estimation of domestic and foreign experience of cooperation in the agro-food system of foreign countries and in our

state based on the analysis of the structural policy, as well as dynamics of structural changes in the mechanism of transforming service cooperatives in the domestic economy. It is substantiated that cooperation as a model of organization of the socio-economic process is globally recognized; however, in our country the process of its implementation is restrained by a number of structural and organizational factors, as well as the presence of negative social memory about the collective forms of management organization. In particular, the author puts emphasis on the lack of small farmers' trust in cooperatives as structures of mutual assistance for small forms of entrepreneurship, family farming and private owner-operated farms.

The tendencies of state support of agricultural co-operation in Ukraine as well as the influence of its availability on the dynamics of cooperative structures are characterized. Conclusions as well as conceptual and evaluation proposals on the improvement of certain elements of the structural policy in encouraging the cooperative processes as a priority in ensuring the sustainable development of the agrarian sector of the economy are made.

Keywords: agricultural co-operation, agriculture, structural and organizational factors, stimulation, policy, state support.

**СТРУКТУРНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ
ФАКТОРЫ И СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ
КООПЕРАЦИИ
В УКРАИНЕ**

А. В. Ковалева

Национальный научный центр
«Институт аграрной экономики»
ул. Героев Обороны,
д. 10, г. Киев, 03680, Украина

Исследовано влияние структурно-организационных факторов на развитие сельскохозяйственной кооперации и освещены особенности тенденций кооперирования в Украине. Установлено, что кооперативом считается структура, которая отвечает семи кооперативным принципам: добровольность и

открытость членства; демократичность контроля со стороны ее членов; участие членов в экономической деятельности; автономия и независимость; образование; профессиональная подготовка и информация; сотрудничество кооперативов и забота об обществе.

Проведена сравнительная оценка отечественного и зарубежного опыта кооперации в агропродовольственной системе зарубежных стран и в нашем государстве на основе анализа структурной политики, а также динамики структурных изменений в механизме трансформации обслуживающих кооперативов в отечественной экономике. Обосновано, что кооперация как модель организации социально-экономического процесса признана на мировом уровне, однако в нашей стране процесс ее осуществления содержится рядом структурно-организационных факторов, а также наличием негативной общественной памяти о коллективные формы организации хозяйства. В частности, акцентировано внимание на отсутствии доверия у крестьян к кооперативам как структурам взаимопомощи малым формам предпринимательства, семейным фермерским и личным крестьянским хозяйствам.

Охарактеризованы тенденции государственной поддержки сельскохозяйственной кооперации в Украине и ее влияние на динамику кооперативных структур. Сделаны выводы и концептуально-оценочные предложения по совершенствованию отдельных элементов структурной политики стимулирования кооперационных процессов как приоритета в обеспечении устойчивого развития аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, сельское хозяйство, структурно-организационные факторы, стимулирование, политика, государственная поддержка.